

KONVERZE OBRANNÉ PRŮMYSLOVÉ ZÁKLADNY

Mjr. Ing. Jan VALOUCH

Anotace:

Cílem článku je informovat o obsahu, průběhu a závěrech mezinárodního jednání: „The Visegrad Group Countries Workshop on Defence Industry Conversion“, které se konalo ve dnech 22.—23. února 2005 v Bělehradu – Srbsku a Černé Hoře. Cílem jednání, jehož hlavním organizátorem byl Pakt Stability pro jihovýchodní Evropu (Stability Pact for South Eastern Europe – Working Table III – Security Issues, Brusel), bylo zejména předání zkušeností a seznámení s výsledky průběhu konverze obranného průmyslu v zemích V4 – České republice, Slovensku, Maďarsku a Polsku. Presentované informace byly určeny především pro zástupce rezortu obrany a představitele obranného průmyslu Srbska a Černé Hory.

Úvod

Konverzi obranného průmyslu můžeme chápat jako změnu či přeměnu jeho původního určení. Neznamená to ovšem úplné zastavení výroby pro vojenské účely, ale její omezení a další směřování úsilí na duální (vojenské i civilní využití) a čistě civilní produkci. Vývoj obranného průmyslu v České republice, podobně jako v dalších státech bývalého východního bloku, vedl k rozsáhlému omezení výroby zbraní a vojenské techniky a k podstatnému rozpadu jeho výzkumných, vývojových a výrobních schopností. Mezi hlavní příčiny můžeme zařadit rozpad trhu (RVHP, Varšavská smlouva, rozvojové země), rozpad kooperativních vazeb (rozdělení ČSFR), nekoncepční privatizaci subjektů obranného průmyslu a nevhodnou volbu vládních priorit (primární důraz na ekonomickou transformaci).

Představitelé ozbrojených sil a obranného průmyslu Srbska a Černá Hory (Serbia and Montenegro – SaM) si uvědomují současné problémy vlastní obranné průmyslové základny a to byl jeden z hlavních důvodů uspořádání mezinárodního jednání, jehož hlavní náplní bylo identifikovat existující problémy v Srbsku a Černé Hoře, analyzovat a ohodnotit největší nedostatky a potřeby ve zmiňovaném sektoru a dále porovnat zku-

šenosti z konverze obranného průmyslu v zemích V4 a pokusit se o nalezení možných dobrých i špatných příkladů, jako zdrojů ponaučení pro další vývoj v podmínkách SaM.

Srbsko a Černá Hora

Význam jednání byl vyzvednut i účastí vysokých vojenských a politických představitelů. Jednání byli mimo jiné přítomni např. ministr obrany SaM Prvoslav Davinic, velvyslanec ČR v SaM Ivan Jestřáb, attaché Norského velvyslanectví Mr. Bright Haar Vaage. Dále také zástupci organizací SIPRI, OECD, OECD, G17 Institute, RACVIAC atd.

Jednání zahájil ministr obrany SaM Prvoslav Davinic. Ve svém vystoupení uvedl, že problémy s domácím obranným průmyslem začaly po rozpadu bývalé Jugoslávie s tím, že další spolupráce mezi nově vzniklými státy nepokračovala. Mezinárodní trh byl v důsledku sankcí uzavřen a další velké problémy vznikly v sociální oblasti jako následek propouštění velkého množství zaměstnanců v sektoru obranného průmyslu. Do budoucna považuje za velmi důležité **propojení konverze obranného průmyslu s celkovou reformou ozbrojených sil**. Změny v oblasti bezpečnosti a nová rizika – zejména mezinárodní terorismus si vyžadují nejen organizační změny v ozbrojených silách (např. redukci), ale také změny v oblasti vojenského potenciálu – nové typy zbraní. V rámci konverze obranného průmyslu se potom musí zohlednit jak toto hledisko tak i hledisko sociální. Vláda SaM má zájem pouze o udržení limitovaných kapacit zbrojní výroby, ale na druhou stranu tato výroba zůstává částí ekonomiky země. Klíčovou otázkou proto zůstává jak až omezit zbrojní výrobu, aby odpovídala jak současné bezpečnostní tak i ekonomické situaci země. Ministr obrany Prvoslav Davinic se také zasazuje o přísnou kontrolu vývozu zbraní.

Dalším vystupujícím byl Mr. Michale Mozur, zástupce Zvláštního koordinátora Paktu stability. Michale Mozur vyzvedl fakt, že je to poprvé, kdy se koná podobné jednání ve formátu 1+4 (SaM+V4) a skutečnost, že země V4, které dosáhly určitých výsledků v oblasti konverze zbrojní výroby, mají zájem o sdílení svých zkušeností s dalšími zeměmi jihovýchodní Evropy. Podobně jako ministr obrany SaM, uvedl, že **změny v obranném průmyslu musí zohledňovat jak bezpečnostní situaci v regionu tak sociální a ekonomický vývoj země** a dále možnost dalšího rozšiřování NATO a EU. Dále informoval účastníky o skutečnosti, že problematika konverze obranného průmyslu zemí jihovýchodní Evropy je jednou z klíčových oblastí zájmu Paktu stability v roce 2005, s tím, že jsou plánována podobná jednání v dalších zemích – příští se bude konat o měsíc později v Rumunsku.

Následně proběhly vystoupení jednotlivých zástupců zemí V4, po kterých následovalo závěrečné vystoupení plk. Dr. Vlada Radice (Ministerstvo obrany SaM). Plk. Radice hovořil zejména o současném stavu obranné průmyslové základny SaM. Před rozpadem Jugoslávie tvořilo obrannou průmyslovou základnu cca 50 společností s 80 000 zaměstnanci. Dnes je to pouhých 15 společností (státních podniků), z nichž se 11 nachází v Srbsku a 4 v Černé Hoře. Tyto podniky zaměstnávají 10 000 zaměstnanců. Minister-

stvo obrany přímo řídí šest z těchto společností a zároveň představuje jejich hlavního zákazníka a odběratele. Podle plk. Radice je potřeba zbrojní výrobu zachovat. Podniky nabízí kvalitní výrobky za ceny jež jsou konkurenceschopné i na světových trzích. Problém ale vidí v technologickém srovnání s vyspělejšími producenty. Členství země v programu PfP by mohlo vytvořit nové možnosti uplatnění domácí produkce, zejména munice na zahraničních trzích.

V současné době (únor 2005) probíhá v parlamentu SaM schvalování nového zákona o obchodu se zbraněmi a vojenské výzbroji. Připravují se další legislativní dokumenty k vytvoření možnosti prodeje společností obranného průmyslu. Plk. Radic uvedl, že bylo připraveno 68 projektů v oblasti konverze zbrojní výroby, ale doposud se nenašli zájemci – investoři.

Náměstek ministra obrany SaM pro obrannou politiku Pavle Jankovic se ve svém vystoupení zaměřil na souvislosti konverze obranného průmyslu **v oblastech legislativy a budování národního bezpečnostního systému**. Konstatoval, že Srbsko a Černá Hora je zemí v procesu přechodu a reforma celého obranného a bezpečnostního sektoru je hlavním předpokladem demokratických změn celé společnosti. Zdůraznil potřebu precizního plánování a přípravy všech reformních kroků v oblasti bezpečnosti a obrany. V listopadu 2004 byl parlamentem SaM schválen dokument „Defence strategy of the State Union of Serbia and Montenegro“, jehož klíčovou část tvoří mimo jiné i deklarace zájmu o členství v PfP NATO a podpora dalších evropských a euroatlantických integračních procesů. V současné době se připravuje vydání dalšího důležitého dokumentu „Strategy Defence Review“. V ozbrojených silách byly nastartovány procesy snižování počtů a redukce těžké techniky. Byla zrušena struktura armádních sborů.

Všechny výše uváděné aspekty mají vliv na pozici národního obranného průmyslu. Tisíce lidí zaměstnaných v tomto sektoru vzhlížejí s nadějami k managementu svých společností a management zase čeká podporu od vlády. Prvky obranného průmyslu jsou z hlediska podpory státu finančně náročné a z hlediska vlastního vývoje slabé. Možnosti odbytu je možno hledat na mezinárodních legálních trzích, ve státech NATO, PfP, v rámci kooperací a národních zakázek vlády SaM. Růst a rozvoj obranného průmyslu SaM je nepravděpodobný, ale je potřeba zajistit práci pro tisíce dělníků a tím obživu jejich rodin.

Česká republika

Česká republika byla na jednání zastoupena Ing. Josefem Fučíkem (za MZV), mjr. Ing. Janem Valouchem (Ústav strategických studií UO) a Mgr. Richardem Stojarem (Ústav strategických studií UO). Vystoupení pana Josefa Fučíka, následovalo po Mr. Mozurovi a tvořilo v rámci jednání úvod do konkrétní odborné problematiky výsledků konverze obranného průmyslu. Proces konverze zbrojní výroby byl na počátku 90. let minulého století z důvodu politických a hospodářských změn nevyhnutelný. Klíčovým úkolem bylo omezení výroby a pohybu obrovského množství zbraňových systémů. Vlády jednotlivých zemí musely v tomto období řešit ztráty vzniklé náhlým

propadem výroby a to stálo nemalé finanční prostředky. Jedním z problémů ovlivňujícím proces přeměny zbrojní výroby byl i politický přístup. Konverze byla chápána jako stoprocentní přechod výroby na civilní produkci. Řada projektů byla státy podporována formou dotací státním podnikům, což později přerušila nepříznivá ekonomická situace. Jako další problematické oblasti konverze zbrojního průmyslu je možné jmenovat velké investiční požadavky jednotlivých společností, nedostatečně připravené projekty výroby, výzkumu a vývoje, marketingové problémy a existence řady dále nepotřebných jednoúčelových výrobních linek. Důsledkem této situace bylo zhoršování ekonomických výsledků společností a v některých případech jejich bankroty.

Noví soukromí vlastníci firem postupně rušili přebytečné prvky výroby, což se v dané době mohlo jevit jako tvrdé opatření, ale vzhledem k dalšímu vývoji je možno tento postup považovat za efektivní, umožňující restrukturalizaci výroby. Druhá polovina 90. let se nesla v duchu příprav vstupu států střední Evropy do NATO (ČR, Maďarsko, Polsko), což přineslo spolu se změnami vládnoucích garnitur nové podněty k procesu konverze obranného průmyslu, která začala být chápána jako přestavba, modernizace a integrace stávajících kapacit. Celkové kapacity evropského obranného průmyslu se sice zmenšily, ale koncentrovaly moderní prvky schopné zabezpečit značnou část požadavků ozbrojených sil.

V rámci zemí Visegradské čtyřky je nutné v oblasti obranných průmyslových základen inicializovat změny ve vlastnictví, zavést nové evropské standardy ve výrobě a zvýšit investiční schopnosti. **Postup konverze obranného průmyslu musí být úzce spjat s průběhem transformace ozbrojených sil a vývojem v oblasti nových technologií.**

Pan Josef Fučík dále zdůraznil, že uvažování o národní bezpečnosti musí být vždy spojeno s průběhem evropské integrace a tím i kapacitami a strukturou evropského obranného průmyslu. Jen jasně stanovené národní bezpečnostní strategie mohou vést k získání představ o potřebách ozbrojených sil a možnostech využití národních výrobních kapacit.

Ing. Jan Valouch přednesl své vystoupení v bloku určeném pro prezentace zemí V4, které byly zastoupeny ČR, Slovenskem a Polskem. Maďarsko nemělo vystoupení o svém obranném průmyslu připraveno. Jan Valouch se ve svém vystoupení zaměřil na historický vývoj obranného průmyslu na území ČR s důrazem na období let 1989—2005, dále na sociální a ekonomické aspekty konverze, vojenské vlivy a trendy v oblasti dalšího vývoje obranné průmyslové základny ČR.

Z hlediska historie obranného průmyslu na území ČR je možno najít základy zbrojní výroby v meziválečných letech minulého století, kdy podniky produkující především pěchotní zbraně, kanóny, obrněnou pásovou a kolovou techniku a letouny plně zabezpečovaly potřeby vznikající československé armády. Výzbroj a technické vybavení ozbrojených sil patřilo v té době mezi světovou špičku. Během druhé světové války byly kapacity zbrojní výroby zneužity Německem a po skončení války začala orientace

obrnanného průmyslu na SSSR. Část výrobních, výzkumných a vývojových kapacit byla přesunuta na území Slovenska.

Vývoz zbraní kulminoval v letech 1986—1987, kdy objem výroby činil 29,3 mld Kčs ročně. Konec studené války byl doprovázen postupným poklesem poptávky po zbrojní produkci a to v celosvětovém měřítku. V období let 1989—1992 poklesl objem vojenské výroby v ČSFR o 90 % a výdaje na vědu a výzkum v této oblasti o 87 %. Z hlediska sociálního je možno uvést 50% pokles zaměstnanosti v sektoru obranného průmyslu v období let 1987—1991 a další pokles v následujícím období až na 20 % počtů r. 1987. Toto vedlo ke ztrátám vysoce kvalifikovaných dělníků a specializovaných pracovníků. Obranný průmysl bez dostatečného kapitálu pro restrukturalizaci a přechodu na civilní charakter výroby byl zatížen dluhy z předcházející investiční výstavby a měl velký objem nevyužitelných zásob. Legislativní prostředí neodpovídalo soudobým potřebám pro výrobu a obchod s vojenskou technikou. V období naší přípravy vstupu do NATO se zvýšil zájem státu o obranný průmysl a otevřely se další možnosti pro zahraniční spolupráci. Vláda přijala rozhodnutí o modernizaci ozbrojených sil, ale preferovala především ekonomické a sociální zájmy na úkor bezpečnostních. Pozitivní důsledky vstupu do NATO nebyly převedeny do stabilních programů vyzbrojování, které by znamenaly zakázky na oživení národní průmyslové obranné základny.

I přes rozsáhlý úbytek výzkumných, vývojových a výrobních kapacit je obranný průmysl ČR schopen zabezpečit materiální potřeby ozbrojených sil v řadě oblastí (prostředky OPZHN, ženíjní technika, terénní a nákladní automobily, komunikační prostředky, výstroj a výbava jednotlivce, pěchotní zbraně, letecké a protiletadlové kanóny, simulační technologie atd.). V podnicích obranného průmyslu, kde se management dokázal přizpůsobit tržním podmínkám a pružně reagoval na útlum trhu se zbraněmi dostatečně rychlým zakonzervováním zbrojní produkce a přechodem na civilní nebo duální výrobu, se podařilo stabilizovat hospodaření, navázat nové kooperační vztahy a najít nové možnosti odbytu. Základní vývojové tendence českého obranného průmyslu se projevují zejména v rostoucí otevřenosti ekonomiky a její závislosti na globálních trzích, oslabování vlivu státu, úbytku finální produkce, omezování domácího trhu a prohlubování specializace.

Slovenská republika

Slovenskou republiku zastupovala na jednání Katarína Jurisová z Ministerstva zahraničních věcí. Situace Slovenské republiky byla v oblasti obranného průmyslu po rozdělení ČSFR obdobná jako v České republice. I zde nastal hluboký propad zbrojní výroby (1989—1992 o 90 %), což ve svém důsledku znamenalo mimo jiné i propuštění 30 tisíc zaměstnanců. Velké podniky, které se podílely na zbrojní výrobě byly zařazeny mezi strategické prvky státu a byly vyloučeny z procesu privatizace. V těchto podnicích postupně převažovala civilní výroba. Stát si zde zachovával dvoutřetinový vlastnický podíl. V roce 2000 vláda rozhodla o privatizaci i výše zmiňovaných podniků obranného průmyslu a v současnosti již stát ztratil vliv na jejich řízení.

Hlavním cílem konverze obranného průmyslu bylo vytvořit náhradní programy výroby pro podniky, kde docházelo k útlumu vojenské výroby. Stát financoval programy konverze 30 % celkových nákladů. Programy byly prakticky zaměřeny zejména na přežití vybraných společností. Jako nejlepší řešení se jeví vstup zahraničních investorů a orientace výroby na subdodávky a kooperace v rámci nadnárodních projektů. Přeorientování výrobního procesu velkých podniků trvá až šest let a předpokládá to přípravu projektů a nalezení vhodných domácích i zahraničních odběratelů, samozřejmě vše musí být podloženo dostatečnými finančními zdroji. Jednostranné upřednostňování civilní výroby bez využití vojenských výrobních kapacit nepřináší dlouhodobé výsledky.

Polsko

V Polsku bylo dosaženo dobrých výsledků v konverzi obranného průmyslu, ale celý proces ještě neskončil a je ve své polovině. Pan Tomasz Kocon, příslušník polského Ministerstva obrany konstatoval, že konverze je na dobré cestě, ale je zde řada omezení, které celý proces ztěžují. Naopak jako podstatnou podporu konverze je možné jmenovat přijetí vládního Programu na restrukturalizaci obranného průmyslu (1999) s cílem zlepšit schopnosti obranného průmyslu a vytvořit legislativní rámec pro vznik skupiny subjektů v sektoru zbrojní výroby (50 organizací v roce 1999 s cílovým stavem 18 organizací). Ne všechny cíle tohoto programu byly splněny. Na období let 2002—2005 byla odsouhlasena nová strategie, která uvádí, že hlavním zdrojem financování konverze zůstává státní rozpočet, dalšími zdroji jsou potom příjmy z exportu, privatizace a offsetových programů. Dalším důležitým cílem je získání a využívání nových technologií a licencí.

Závěr

Setkání zemí bývalého východního bloku a vzájemné předávání zkušeností v oblasti problematiky konverze obranného průmyslu může napomoci průběhu tohoto procesu v zemích, kde tato otázka začíná být aktuální až v této době. V případě Workshopu pořádaného Paktem stability pro jihovýchodní Evropu bylo cílem předání zkušeností zemí Visegrádské čtyřky zástupcům zainteresovaných státních orgánů a soukromých společností Srbska a Černé Hory. Otázkou zůstává do jaké míry mohou státy V4 přispět svými zkušenostmi z konverze obranného průmyslu k úspěšné realizaci konverze v dalších zemích. Určitě se mohou podělit o řadu negativních zkušeností, kterými byly nuceny projít společnosti sektoru zbrojní výroby. A to může, a určitě je podnětné z hlediska toho, čeho se mají země řešící problém konverze vyvarovat. Z prezentovaných zkušeností České republiky a Slovenské republiky je možno uvést následující fakta, která negativně ovlivnila vývoj subjektů obranného průmyslu:

- zastavení vývozu vojenského materiálu do rozvojových zemí nesplácejících dluhy (1989),
- neuvážená privatizace státních podniků,

- absence definic zájmů a priorit ve formě politiky či strategií ze strany státu (začátek 90. let),
- snaha o 100 % přechod na civilní výrobu,
- modernizační projekty neodpovídající budoucím potřebám ozbrojených sil.

Naopak na základě pozitivních zkušeností států V4 je možno definovat následující doporučení vytvářející předpoklady pro úspěšný průběh konverze obranného průmyslu:

- velkou pozornost věnovat důkladné analýze současného stavu obranného průmyslu,
- analyzovat možné trhy k uplatnění vlastní zbrojní produkce,
- řídit se dlouhodobými výhledy v oblasti potřeb ozbrojených sil,
- připravit legislativní rámec pro úspěšný proces privatizace a vstup zahraničního kapitálu,
- precizně připravit projekty konverze zbrojní výroby a vyhnout se snaze o 100 % přechod na výrobu civilní,
- snaha o udržení specializovaných pracovníků v oboru,
- postup konverze obranného průmyslu musí být úzce spjat s průběhem transformace ozbrojených sil,
- v rámci konverze je nutné brát zřetel na trendy ve vývoji nových technologií.

Jako doplnění k poslednímu bodu je naznačena další otázka týkající se možnosti snížení technologických rozdílů používané vojenské techniky mezi méně vyspělými armádami (technicky) a armádami nejmoderněji vybavenými. Jde o rozhodnutí zda je nutné investovat v ozbrojených silách konkrétní země do modernizace zastaralé techniky a nákupu techniky současné, nebo zda z hlediska bezpečnostní situace postačí s minimálními náklady udržovat v provozu stávající techniku a investovat do výzkumu a vývoje zbraní a techniky budoucnosti, tzn. provést generační skok ve výzbroji a tím se nejmoderněji vybaveným armádám více přiblížit.

Srbsko a Černá Hora (SaM) je v současné době postavena před řešením řady problémů týkající se zbrojní výroby. Jednotlivé společnosti jsou schopné vyrábět kvalitní a konkurenceschopnou vojenskou techniku a zbraně, ale naráží na problém odbytu, a to jak z hlediska domácího – omezená poptávka ozbrojených sil, tak zahraničního – upřednostňování národních výrobců, nižší technologická úroveň, embarga na vývoz. Z vystoupení zástupců SaM je možno vypočítat velký vliv sociálního aspektu útlumu vojenské výroby v zemi, konkrétně se jedná o možné sociální dopady masového propouštění zaměstnanců v jednotlivých regionech. V současnosti byla schválena řada legislativních dokumentů (Zákon o obchodu se zbraněmi a vojenské výzbroji, Defence strategy of the State Union of Serbia and Montenegro) a pracuje se na přípravě dalších, které vytváří předpoklad pro úspěšný průběh konverze obranného průmyslu.

Na průběh a řízení procesu konverze obranného průmyslu můžeme nahlížet z několika hledisek – ekonomického, sociálního, bezpečnostního a politického. Výsledek vždy bude kompromis, který by měl zohlednit stávající situaci a budoucí potřeby daného

státu v sektoru bezpečnosti a obrany. Pracovní jednání typu, popsaného v tomto článku mohou vést k nalezení vhodných cest k řešení konverze zbrojní výroby.

Literatura

- [1] „The Visegrad Group Countries Workshop on Defence Industry Conversion“ Beograd, 22—23 February 2005 – tiskové materiály z jednání.
- [2] VALOUCH, Jan. Defence Industry in The Czech Republic. Vystoupení – prezentace Power Point k „The Visegrad Group Countries Workshop on Defence Industry Conversion“ Beograd, 22—23 February 2005.
- [3] Jane’s Sentinel Security Assessment – The Balkans, Jane’s Information Group Limited, UK 2004.
- [4] Jane’s Sentinel Security Assessment – Central Europe and the Baltic States, Jane’s Information Group Limited, UK 2003.
- [5] PROCHÁZKA Josef, ŠMONDRK Josef, VALOUCH Jan, PERNICA Bohuslav. Defence Resources of the Czech Republic 2004. Brno, Univerzita obrany, Ústav strategických studií, 2005, 108 s. ISBN 80-85960-86-9.